

PrimaVera Working Paper Series

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

PrimaVera Working Paper 2011-01

Bauhaus in de informatiemaatschappij

Pieter Wisse

February 2011

Category: academic

University of Amsterdam
Department of Information Management
Roetersstraat 11
1018 WB Amsterdam
<http://primavera.fee.uva.nl>

Copyright ©2011 by the Universiteit van Amsterdam

All rights reserved. No part of this article may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the authors.

Bauhaus in de informatiemaatschappij

Pieter Wisse

Abstract

How, and where, do we educate designers of our information society? We can, and should, draw lessons from Walter Gropius' vision of the Bauhaus.

An especially critical relationship exists between designer and principal. From a shared social responsibility, their efforts, contributions, etcetera, should be both mutually supportive and complementary.

But, then, how, and where, do we actually educate ... principals? In practice, the designer's work often includes first of all educating responsible principals, at least trying to do so. It therefore is a difficult task for which s/he must be prepared, too.

Language

Dutch. English translation of title: **Bauhaus in the information society**.

Keywords

Information society, Bauhaus, Walter Gropius, design, architecture, ethics, education, design language, metapattern, design dynamics, infrastructure, innovation.

About the author

Pieter E. Wisse (www.wisse.cc) is founder and president of Information Dynamics, an independent company operating from the Netherlands and involved in research & development of complex, civil information engineering/management.

Pieter holds an engineering degree (mathematics and information engineering) from Delft University of Technology and a PhD (information management) from the University of Amsterdam where he is now affiliated with PrimaVera as a research fellow.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Ontwerp(er)ethiek	5
3. Meester van wisselwerking	10
4. Stappen naar methode	12
5. Metapatroon	14
6. Informatieverkeer op maatschappelijke schaal	17
7. Behoudzuchtige banaliteit	18
8. Nieuw is kwalitatief	21
9. Curriculum en didactiek	24
literatuur	28

1. Inleiding

In 1997 schreef ik een pleidooi “voor stichting van nieuwe scholen [...]. Dat moeten aparte ontwerpscholen zijn.” Voor wie ik informatiekundig ontwerper noem, vond ik professionele opleidingsmogelijkheden tekort schieten.

Het is alweer 2011 en helaas is zowel behoefte, als gebrek zelfs gegroeid. In een poging er institutioneel iets aan te laten doen stapte ik hier en daar bijvoorbeeld op een decaan af. Ook dat helpt, herstel, zij helpen dus niet vanwege tunnelblik. Beljon (1964) analyseert:¹

Opleiding is voor de aanvaarders van de gevestigde orde altijd opleiden voor een vak dat men kent en nooit opvoeden tot het vermogen zèlf naar omstandigheden geheel nieuwe vakken te creëren.

Ter toetsing of het misschien tòch aan mij ligt, sloeg ik o.a. het boekje **Architektur** op. Dat is een bundel voordrachten en artikelen door Walter Gropius (1883-1969), oprichter van het Bauhaus. Het enige verwijt dat ik mijzelf nu maak, is mijn toenmalige onbekendheid met Gropius' visie en voorstellen. Duidelijk schetst Gropius het probleem èn wat er bij een structurele oplossing wezenlijk anders komt kijken. Kortom, ik besef dat het Bauhaus model staat voor wat ik bedoel.

Die bevestiging ervaar ik geenszins als louter opluchting. Weliswaar gaat er persoonlijke troost vanuit, zo van, ik ben niet gek, nou ja, in elk geval niet alleen. Maar dat neemt de zorg niet weg, integendeel. De noodzaak dat de ontwerpbenadering en dáárom de opleiding tot ontwerper moeten veranderen, zie ik immers onderstreept. Nog even Beljon:²

Indien het ons ernst is met de toekomstige leefbaarheid van onze planeet, zullen wij ons opvoedingssysteem radicaal moeten wijzigen. Ingezien hebbende, dat die leefbaarheid alleen maar bereikt kan worden, indien er mensen bestaan met verbeeldingskracht, inventiviteit en met de wil om de ons tot dusverre verborgen mogelijkheden van de techniek te ontdekken en menselijk en artistiek te gebruiken, zullen wij met onze opvoeding die kant op moeten gaan.

Uiteraard kòn Gropius niet weten, hoe digitale technologieën zouden uitpakken. Het doet er echter voor de geldigheid van de Bauhaus-opzet niets toe, of we een industriële samenleving, een zgn informatiemaatschappij of een wat-dan-ook samenleving kennen. Wat Gropius algemeen leert, is door-en-door sociale oriëntatie voor ontwerp. Dat komt overigens alweer sterker tot uitdrukking in de titel van de engelstalige editie van zijn bundel: **The Scope of Total Architecture**.

¹ Beljon, p. 21.

² Ibid, pp. 22-23.

Het Bauhaus bestaat als instituut allang niet meer. Maar als programma voor een ontwerpschool in en voor de informatiemaatschappij is het Bauhaus relevanter dan ooit. Niet alleen zou Gropius het daarmee grondig eens zijn. Stellig had hijzelf dat veel eerder bedacht dan ik erop gekomen ben. Het bewijs lever ik hier. Wie Gropius leest en dan nòg niet snapt dat het óók anders moet met informatiekundig ontwerp en (dus) opleiding tot dito ontwerper, wil het volgens mij domweg niet begrijpen.

Dat valt onmogelijk vol te houden. Denk niet louter aan problemen die anders onoplosbaar blijven, maar vooral aan kansen met informatieverkeer. Overigens is het Bauhaus allesbehalve de exclusieve schepping van Gropius (Wick, 2000). Voor inspiratie voor een informatiekundige ontwerpschool richt ik me hier voor alle duidelijkheid wel naar zijn visie (en had de titel van dit opstel eigenlijk moeten luiden: Gropius in de informatiemaatschappij).

Voor goed begrip van Gropius beveel ik aan om géén betekenisverschillen te zoeken achter zijn gebruik van de termen 1. Architektur, 2. Entwurf (ontwerp), 3. Gestaltung (vormgeving), 4. Kunst en zelfs 5. Planung. Hij gebruikt ze door elkaar met vergaand dezelfde betekenis. Over vormgeving e.d. gesproken, dat gebeurt volgens mij vooral ter afwisseling van woordbeeld.

Voor wie het niet weet, vermeld ik ter inleiding nog dat het Bauhaus in 1919 begon, maar in 1933 gesloten werd. Vestigingsplaatsen waren achtereenvolgens Weimar, Dessau en Berlijn. Het naziregime etiketteerde het Bauhaus als gedegenereerd, want zgn onduits, met bijbehorende ‘beschuldigingen’ van joods, bolsjewistisch enzovoort. Gropius, tot in 1928 tevens directeur, had een joodse echtgenote en nam met zijn gezin de wijk naar de Verenigde Staten.

2. Ontwerp(er)ethiek

Gropius heeft een integrale visie. Die laat zich dus onmogelijk volgens een rechte lijn verklaren respectievelijk leren. Dat is precies, waarom hij opleiding tot ontwerper concentrisch voorstelt. Het gaat van meet af aan om samenhang. Wat steeds ruimer telt is de schaal. Ook en vooral tussen verschillende schalen blijft het postulaat van samenhang van kracht. De professional werkt, zoals het heet, door-de-schalen-heen. Daarom maakt Gropius juist géén wezenlijk onderscheid tussen architectuur, ontwerp enzovoort.³

Das Wort »Entwurf« umfaßt den ganzen Bereich der von Menschen gestalteten [...] Umgebung, von den alltäglichen Dingen bis zum komplizierten Gefüge einer Stadt.

Die Auffassung des neuen Architekten von seinem Beruf als dem eines zusammenfassenden Organisers, der alle gestalterischen, technische, sozialen und wirtschaftlichen Probleme zu einer Einheit verarbeiten muß, hat ihn zwangsläufig auf seinem Wege der Funktionsforschung vom Haus zum Straßenblock, vom Straßenblock zum Organismus der ganzen Stadt und schließlich zur Regional- und Landesplanung weitergezogen. [...] Die Zukunftsentwicklung [ist] in dieser Erweiterung zu erwarten [...], unter Vertiefung aller Einzelheiten und in der Eroberung einer immer reicher werdenden Gesamtvorstellung der großen, unteilbaren, im Leben selbst verankerten Welt der [...] Gestaltung.

Gute Planung ist sowohl eine Wissenschaft wie eine Kunst. Als Wissenschaft analysiert sie menschliche Beziehungen; als Kunst bringt sie menschlichen Tätigkeiten zu einer kulturellen Synthese.

Bei der gewaltigen Aufgabe, [die Welt] wieder als Einheit sehen zu lernen, w[e]rd[en] der Städtebauer und der Architekt eine bedeutende Rolle spielen müssen. [Sie müssen] sorgfältig dazu erzogen werden, daß [sie] trotz der Fülle spezialisierten Wissens, das [sie] in sich aufnehmen und verarbeiten [müssen], nie den Blick für das ganze verlier[en].

Nota bene, Gropius verwacht verdere schaalvergroting voor wat integraal telt als relevant ontwerpbereik. In dat opzicht zou de huidige globalisering hem zeker niet hebben verrast. Qua instelling was hij, populair gezegd, al helemaal klaar voor verantwoorde omgang ermee. Daarom is zijn visie zo mogelijk extra actueel.

De oriëntatie op samenhang door-de-schalen-heen verschaft de ontwerper onlosmakelijk het ethisch kader. Hoe Gropius dat ziet, laat zich duiden als spanning met de ontwerper als protagonist van evenwichtige verhoudingen.⁴

Die Architektur, die unsere Zeit hervorbringt, wird unbarmherzig zeigen, bis zum welchem Grad es uns gelungen ist, der sich entwickelnden sozialen Struktur, von der wir ein Teil sind, gerecht zu werden, ohne dabei unsere lebendige Individualität einzubüßen.

Wie velt zo'n oordeel? De traditionele opdrachtgever kan prima in verhoudingen denken. Maar wie een opdracht verstrekt, meent gauw dat hij ze eenzijdig uitmaakt, die verhoudingen dus, en er dus centraal in staat. Voor de ontwerper ziet Gropius een bijbehorende opgave.⁵

³ Gropius. De vier aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 26, p. 60, p. 128 en p. 129.

⁴ Ibid, p. 11.

⁵ Ibid, p 78.

Ohne Überheblichkeit sollten wir alles versuchen, [den Auftraggeber] von unseren Gedankengängen zu überzeugen, denn wir müssen schließlich auf Grund unserer Kompetenz die Diagnose dafür stellen, was [er] wirklich benötigt.

Dat is altijd riskant, natuurlijk. Want voor menig een is het juist een motief om een opdrachtgevende positie te bekleden om zich ... niets te laten vertellen. Wat een ontwerper daarom tevens ‘nodig’ heeft, zijn psychotherapeutische vaardigheden (Wisse, 2003a).⁶

De kans blijft echter aanwezig, dat de opdrachtgever zijn opstelling niet (genoeg) wijzigt. Wat doet de ontwerper dan?

Gropius benadrukt telkens, dat als referentiekader voor samenhang onherroepelijk de ruimste schaal telt. Eén van zijn aanduidingen, sociale structuur, haalde ik reeds aan. Steeds duikt de spanning op tussen individu en samenleving of, nog algemener uitgedrukt, het bijzondere en het algemene(re) als kwaliteitscriterium voor ontwerp.⁷

[J]ede[r] Fall [ist] in seinen besonderen Umständen und relativen Ausmaßen zu betrachten [mit] der Ansicht [...], daß es auf die Unversehrtheit der gesamten sozialen Struktur ankommt[.]

Hij voegt eraan toe⁸

daß das, was heute bestimmend sei, morgen hinfällig sein könne und umgekehrt, da die Voraussetzungen sich ständig ändern.

Er bestaan dus géén onwrikbare ontwerpnormen.⁹

⁶ Voor psychotherapie is “het kardinale punt” volgens Lomas (1976, p. 15): “Als de therapeut de patient niet als zijn gelijke aanvaardt, komt de gehele onderneming van het begin af in gevaar.” Nu is de therapeut, gaat Lomas verder, gauw geneigd de patiënt te zien als iemand “van wie de status in een of ander opzicht ondergeschikt is aan die van [hem] zelf[.]” Het initiatief van de bovengeschiedte partij blijft dus uit, zolang (p. 138) “het te bedreigend voor het identiteitsgevoel van de therapeut is om zijn patient als gelijke te erkennen.”

In de ontwerprelatie is het daarentegen doorgaans omgekeerd en zelfs navenant moeilijker. Accepteert de partij die zich bovengeschiedt waant dergelijk initiatief van de ondergeschikte partij? Ofwel, hoe weet de ontwerper te bereiken, dat de opdrachtgever haar/hem “als zijn gelijke aanvaardt.” Want (p. 29) “[i]emand in een lagere categorie zetten is een wijdverbreide en effectieve methode om hem de baas te blijven. [... H]ervormers [...] hebben een opmerkelijke vasthoudendheid nodig om daar verandering in te brengen.” Lomas (p. 31) “geloof[t] dat het wezenlijke probleem op het begripsterrein ligt dat heden ten dage ‘moraliteit’ genoemd wordt.”

Ik wijs er nadrukkelijk op, dat opdrachtgever-als-patiënt slechts de aanzet voor een vergelijking biedt. Voor de ontwerper is de patiënt de gehele sociale structuur, ... waartoe z/hijzelf óók behoort. Met die ruimste opvatting is Lomas’ aanwijzing voor verhoudingen tevens begrijpelijk voor ontwerpogaven (p. 141): “Ik wil maar zegen dat de zogenaamde objectiviteit, onbevangenheid en onbetrokkenheid van de psychoanalyticus niets anders is dan zijn vermogen de volle aandacht aan zijn patient te schenken.” Met “ontmoeting” geeft Lomas trouwens al aan dat patiënt en therapeut geen strikt gescheiden rollen zijn, maar gedragingen in wisselwerking.

⁷ Gropius, p. 10.

⁸ Ibid.

Unsere gegenwärtige Aufgabe scheint es zu sein, herauszufinden, welche Züge unserer riesigen [...] Zivilisation die besten und dauerhaftesten Werte verkörpern und daher als Wesenskern einer neuen Tradition kultiviert werden sollten.

De crux is, dat ieder mens zichzelf als lid ervan tegelijk 'tegenover' de samenleving verantwoordt. De personificatie van de samenleving is een fictie die dient om individueel gedrag met reële verhoudingen ... in verhouding te laten verlopen.

Voor de ontwerper zou verantwoording beter eveneens zelfs als uitgesproken recht opgevat kunnen worden. Want zo raakt duidelijk, dat de opdrachtgever op zijn beurt mede de plicht heeft dat verantwoordingsrecht te faciliteren. Zo'n opdrachtgever is een kampioen (Rogers, 1962), dwz vervult de co-kritieke rol van voorvechter van vernieuwing.

Zonder die voorwaarde blijft hun opbouwende samenwerking een illusie. Daarentegen groeit samenwerking hechter, zodra de opdrachtgever ervaart hoe de ontwerper (ook) voor hem mogelijkheden door-de-schalen-heen kan helpen openen. Nuchter waarschuwt Gropius tegen overspannen verwachting.¹⁰

Wir sollten uns keinerlei Täuschung darüber hingeben, wie weit unser Einfluß geht in den Augen unserer Auftraggeber.

Want voor menigeen lijkt de ruimste schaal die de ontwerper veronderstelt, vaak nodeloos opgerekt. Die ruime ... ruimte is echter nodig voor reële verhoudingen die mede tot voordeel strekken van de opdrachtgever.¹¹

Da alle [...] Faktoren voneinander abhängen, dürfen wir sie nicht mehr getrennt betrachten. [...] D]ie Betonung [muß] auf breitem »Denken in Relationen« liegen[.]

Karakteristiek voor evenwichtige verhoudingen is spreiding van voor- en nadeel. De bedoeling met een politieke en/of commerciële opdracht blijkt echter vaak juist vergroting van onevenwichtigheid in het eenzijdige voordeel van de opdrachtgever. Anders heeft hij het geld er niet voor over. Dat valt overigens zelfs principieel niet te rijmen, als het om werk met belastinggeld gaat. Nogmaals, wat doet de ontwerper dan? Gropius maakt er een vraag van:¹²

Befinden wir uns nicht in einer fast unmöglichen Position [...]?

⁹ Ibid, p. 11.

¹⁰ Ibid, p. 68.

¹¹ Ibid, p. 130.

Maar hij legt zich er niet bij neer. Want bijna is niet helemaal.¹³ Waar ziet Gropius, hoe klein ook, de kans?¹⁴

Unser Beruf steht an einem Scheidewege. Der eine Weg ist mühsam, aber er führt zu weiten Möglichkeiten, der andere könnte in eine Sackgasse führen.

Uitgesproken dramatisch klinkt zelfs:¹⁵

Wir können nicht endlose Wiederbelebungsversuche anstellen. Die Baukunst muß sich weiterentwickeln oder zugrunde gehen.

De comfortabele, ogenschijnlijk gemakkelijk begaanbare weg loopt niet slechts voor de ontwerper dood. Dat gebeurt vroeg of laat voor alle betrokkenen, dwz inclusief de opdrachtgever. Zo beschouwd heeft de verantwoordelijke ontwerper feitelijk géén keus (Menasse, 2006).

Sterker nog, wat moet ook en vooral de verantwoordelijke opdrachtgever zoal beseffen? Hij moet niet alleen aanvaarden, maar zelfs bevorderen, dat voor evenwichtige verhoudingen zijn batig saldo gepaard moet gaan aan batig saldo voor andere deelnemers aan het maatschappelijk verkeer. Dat is nu eenmaal stelsellogica. Juist een gestaalde kapitalist zou moeten inzien, ik noem maar iets, dat de ander op zijn kosten groot voordeel mag verkrijgen zolang zijn eigen voordeel nòg groter is.

Zodra andere deelnemers louter profiteurs zijn, verliest de opdrachtgever subiet zijn motief. Die andere deelnemers moeten dus óók e.e.a. beseffen, o.a. dat evenwichtige verhoudingen wederkerig zijn.¹⁶

De ontwerper kan natuurlijk onmogelijk verantwoordelijk worden gehouden voor de ethiek van overige betrokkenen (Wisse, 1998). Hij kan ze zonodig hoogstens een bijlesje trachten te geven. Vooral moet hij de sociale instelling van die betrokkenen beoordelen. Hij moet er de voornaamste voorwaarde in erkennen voor succes met ontwerpbijdragen.

Mislukking is daarentegen gegarandeerd zònder bereidheid alom voor evenwichtige verhoudingen; de verantwoordelijke ontwerper ziet verder àf van medewerking aan zo'n opdracht. Dat heeft inderdaad allerlei gevolgen. Zo vermeldt Gropius dat vrijgevestigde bouwkundig architecten in de Verenigde

¹² Ibid, p. 69.

¹³ Beljon (p. 157): “[W]aar mijn grote sympathie naar uitgaat, is naar de mensen die meer doen dan reageren, die zelf handelend optreden en trachten in te werken op de toekomst.”

¹⁴ Gropius, p. 75.

¹⁵ Ibid, p. 64.

¹⁶ Lomas (p. 48): “Zo gaat het in hoofdzaak in het gewone leven toe en een dergelijke benadering zou vanzelfsprekend van toepassing zijn bij elke poging om mensen [...] te begrijpen en te helpen. Dat iemand het nodig vindt deze benadering te verdedigen, zal [daarom] misschien verrassend schijnen.” Met “verdedigen” drukt Lomas zich m.i. overigens te zwak en vermoedelijk onbewust freudiaans uit: bevorderen.

Staten gemiddeld minder verdienen dan metselaars in loondienst. Die opmerkelijke statistiek wijst volgens mij op vergaand ontwikkeld ethisch gedrag van ontwerpers en op het gebrek eraan bij opdrachtgevers.¹⁷

3. Meester van wisselwerking

Eigenlijk schildert Gropius niet zozeer de optimale oriëntatie van de ontwerper, maar in ruimste zin de handelingsoriëntatie van elke deelnemer aan maatschappelijk verkeer. Dat strookt met pragmatisme. Zoals John Dewey (1938) stelt, omvat gedrag (lees dus ook: een handeling) ondermeer het ontwerp ervan. En de ene handeling beïnvloedt een volgende, zoals ook Gropius met educatieve implicaties aangeeft.¹⁸

Das Tun ist [...] mehr als ein bloßes Hilfsmittel des Denkens. Es ist eine Grunderfahrung, die für die Einheit von Plan und Ausführung unerläßlich ist.

Als persoon gezien staat de ontwerper weliswaar bij uitstek symbool voor interventies, maar is zeker niet uitpuittend verantwoordelijk enzovoort. Als professional draagt de ontwerper echter wel degelijk (een) bijzondere verantwoordelijkheid. Daarvoor moet hij beschikken over dienovereenkomstige houding, kennis en vaardigheden. En daarop spitst Gropius zijn opzet van het Bauhaus toe. Maar hij houdt niet op de betrekkelijkheid te benadrukken.¹⁹

Ohne ein beherrschendes Ideal, dessen menschliche oder soziale Komponente die professionelle bestimmen muß — nicht umgekehrt —, kann kein Erziehungsplan dauerhafte Resultate zeitigen.

Von einer breiten sozialen Lebensauffassung ausgehend muß [der Architekt] mit Hilfe seiner organisatorischen Fähigkeiten darauf hinielen, die Gedanken und Empfindungen seiner Zeit aufeinander abzustimmen, indem er Zweck und Form architektonisch zur Harmonie bringt.

¹⁷ Beljon (pp. 98-102): “Wij [...] hebben ons [...] onze loopbaan heel anders voorgesteld. [...] Een aantal onzer is opgehouden[. ...] Een kleine falanx is blijven oprukken. De leden ervan hebben geleefd van de hand in de tand, op de pof, hebben anderen uitgevreten of hebben, al naar gelang de omstandigheden zich voordeden, zich gered met werk dat eigenlijk buiten hun eigenlijke roeping lag. **Ons interesseerde het probleem zelf.** [...] Wij creëren onze markt. Wij werken voor een onbekende toekomst. [...] Dát is dan onze integratie: het hartebloed te vervaardigen voor een levensvorm, in de komst waarvan wij geloven.”

¹⁸ Gropius, p. 48.

¹⁹ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op pp. 42-43 en p. 44.

Dat vergt een aangepast wereldbeeld.²⁰

Dieser Wandel in der Grundauffassung unserer Welt, weg von der Vorstellung eines statischen Raumes zu der eines kontinuierlich sich verändernden Beziehungssystems, setzt unsere geistigen und gefühlsmäßigen Wahrnehmungsfähigkeiten in Bewegung. [...] Das zeitliche Nacheinander von Aspekten, Erlebnissen, Vorgängen wird in eine [...] Einheit zusammengeschoben.

Voor Gropius geldt de industrialisatie als concrete katalysator. Voor digitalisering blijven zijn opmerkingen onverminderd toepasselijk.²¹

Die Standardformen der Architektur der Vergangenheit sind eine glückliche Mischung von Technik und Phantasie oder vielmehr eine völlige Übereinstimmung beider. Der gleiche Geist — wenn auch keineswegs in seinen überlebten Formen — sollte wieder belebt werden, damit unsere heurige Umgebung mit dem neuen Produktionsmittel, der Maschine, neu gestaltet werden kann.

[Die] Absicht best[eht] darin, die Nachteile der Maschine auszuschalten, ohne dabei irgendeinen ihrer wirklichen Vorteile zu opfern. [...] Wieder einmal st[eht] das Experiment im Mittelpunkt der Architektur, und das erfordert [...] einen breit eingestellten, anpassungsfähigen Geist, nicht enges Spezialistentum.

Wat moet dus ook de informatiekundige ontwerper leren? Hij moet wisselwerking faciliteren, waarvoor Gropius inzet op democratische samenleving.²²

Die Demokratie beruht auf dem Wechselspiel zweier kontrastierender Lebenserscheinungen[.]

Wat Gropius bedoelt, is dat de ontwerper helpt om de afbrekende contrastwerking van zulke verschijningen op te lossen in opbouwende wisselwerking. Want²³

einerseits bedarf [die Demokratie] der Verschiedenheit der Auffassungen, die aus intensiver, individueller Leistung resultiert: andererseits bedarf sie eines Generalnenners der Ausdrucksform[.]

²⁰ Ibid, p. 36.

²¹ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op pp. 66-67 en p. 16.

²² Ibid, p. 10.

²³ Ibid.

Voor een leek beweert Gropius iets onbegrijpelijks. Volgt uit variëteit van inhoud niet dito variëteit van vorm? Nee. Het productieve vormontwerp beperkt inhoud slechts theoretisch. In de praktijk gedijt inhoudelijke variëteit bij beheersing. Wat resulteert, is een optimum.²⁴

Es ist heute notwendiger denn je, die grundlegende Bedeutung des Begriffes »Standard« tief genug zu fassen[.]

Standardisierung praktischer Lebensmaschinerie bedeutet ja keine Robotisierung des Individuums, sondern im Gegenteil Entlastung seines Daseins von überflüssigem Ballast, damit es sich auf einer höheren Ebene freier entwickeln kann.

Begrenzung macht den schöpferischen Geist offenbar erfinderisch.

Een alledaags voorbeeld is rechts houden als verkeersregel. Die regel beperkt inderdaad de bewegingsvrijheid van de individuele deelnemer. Op de tegenoverliggende rijbaan mag hij zich niet vertonen. Dat bevordert doorstroming, veiligheid e.d. ... waardoor de bewegingsvrijheid van de individuele deelnemer juist (sterk) toeneemt in opzichten met groter belang.²⁵

Diese [...] Begrenzung bringt keineswegs öde Gleichförmigkeit hervor, sondern ermöglicht es vielen Individuen, ihre persönliche Variation zu einem gemeinsamen Gestaltungsthema beizusteuern[. ...] Die beiden Gegensätze — individuelle Verschiedenheit und Anerkennung eines kulturellen Generalnenners für alle — werden dann wieder zum Ausgleich kommen.

4. Stappen naar methode

Hoe komt de ontwerper tot zulke oplossingen? Gropius ziet de sleutel in houding.²⁶

Ich habe [...] vor [...] eine Haltung gegenüber den Problemen unserer Generation [zu lehren], die unvoreingenommen, ursprünglich und elastisch ist.

Vervolgens rijst de vraag naar de passende methode. Zijn antwoord luidt:²⁷

²⁴ Ibid. De drie aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 22, p.16 en p. 47.

²⁵ Ibid, p. 12.

²⁶ Ibid, p. 13.

²⁷ Ibid, p. 13.

Es ist [...] meine Absicht [...] eine Methode [einzuführen], die uns erlaubt, ein Problem gemäß seinen besonderen Voraussetzungen anzugehen.

Methodische details biedt Gropius niet in **Architektur**. Voor dit artikel is dat overigens allesbehalve een gemis. Hier staat de — opleiding tot — informatiekundig ontwerper centraal. Daarvoor is de algemeen gestelde aanbeveling wederom actueel.²⁸

[Z]uallererst [müssen] das Ziel und das Tätigkeitsfeld des Architekten neu abgesteckt werden[, was] nur durch Ausbildung und Vorbereitung einer neuen Architektengeneration in engem Kontakt mit den modernen Produktionsmitteln erreicht werden [kann], in einer Pionierschule[.]

En welke aanbeveling doet Gropius algemeen voor het curriculum?²⁹

[D]e[r] Schwerpunkt [muß] auf Integration und Koordination[...] verleg[t werden um] alles einzubeziehen und nichts auszuschließen[.]

Dat sluit naadloos aan, uiteraard, op wat hij signaleert als de behoefte aan respectievelijk noodzaak van samenhang door-de-schalen-heen. Die reikwijdte verklaart voorts, dat Gropius nagenoeg een dwingend voorschrift maakt van samenwerking van ontwerpers onderling. Uit de reële opgaven volgt nu eenmaal,³⁰

daß das Wohl der Baukunst auf wohlabgestimmter, gemeinsamer Arbeit einer Gruppe aktiver Mitarbeiter beruht, deren Zusammenwirken dem Organismus dessen, was wir Gesellschaft nennen, entspricht.

In de vorige paragraaf passeerde reeds de opgave van het optimum ‘tussen’ vormstandaardisatie en inhoudsvariëteit de revue. Daarover schrijft Gropius ook:³¹

[D]er Gestalter [muß] eine Formsprache erlernen, um seine Ideen sichtbar ausdrücken zu können.

Maar wat verstaat hij onder zo’n vormtaal? Dat blijft in **Architektur** onduidelijk, althans, ik kan weinig meer ontdekken dan een korte vermelding van een “visuelle Sprache” en³²

²⁸ Ibid, p. 15.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid, p. 20.

³² Ibid, p. 22.

intensive Studien [...] um die Grammatik der Gestaltung wieder neu zu entdecken[.]

Maar de algemene richting die Gropius aanwijst, is zo mogelijk nog relevanter voor informatiekundige ontwerpleer. Dat komt omdat, in tegenstelling tot bouwmaterialen, informatie inherent talig is.³³

Wenn wir erst die Natur dessen, was wir sehen, und die Art, wie wir es sehen, verstehen, werden wir mehr wissen über die möglichen Wirkungen künstlerischer Gestaltung auf unser Fühlen und Denken.

5. Metapatroon

De bijbehorende zgn vormtaal is voor Gropius inderdaad nog een doel.³⁴

Eine grundlegende Sprache der Gestaltung braucht in erster Linie einen gemeinsamen [...] Kontrapunkt. [...] Werden wir Erfolg haben mit der Entwicklung eines solchen [...] »Schlüssels«, der von jedem verwandt und verstanden werden kann, der als objektives Gestaltungsmittel für jede Art von Entwurf gelten kann?

Voor informatiemodellering door-de-schalen-heen, ook wel stelselmatig informatiemodelleren genoemd, ontwikkelde ik Metapatroon. Dus, Metapatroon bestaat (o.a. Wisse, 2001a, 2010b). Eerlijk gezegd kan ik daarvoor taal onmogelijk scherp van methode onderscheiden. Zo kent Metapatroon luttele notatie-elementen. Vergelijk ze met letters van het alfabet. Kan iemand die de afzonderlijke letters weet te ‘tekenen,’ ook een woord enzovoort schrijven? En be-tekent zijn verhaal dan ook iets?

Het middel om “Ideen [...] ausdrücken zu können” bepaalt, nota bene, mede welke ideeën kunnen opkomen. Overheersende invloed heeft daarop vooral wat wereldbeeld heet. Zeg ook maar paradigma, ontologie oid. Kortom, er bestaat methodisch-talige dynamiek van axioma’s tot en met elementaire tekens.

Als het etiket Metapatroon vooral geldt voor de stelsteltaal annex –methode in wat engere zin,³⁵ dan

³³ Ibid, p. 26.

³⁴ Ibid, p. 39.

³⁵ Als zodanig karakteriseer ik Metapatroon als taal zonder eigenschappen, inderdaad met verwijzing naar de roman **Der Mann ohne Eigenschaften** door Robert Musil. In dit verband vermeld ik tevens Beljens visie op synthese tussen (pp. 92-93) “[b]eeldhouwkunst en architectuur[. B]eide moeten in onze dagen noodzakelijkerwijze een experimenteel karakter dragen. Zij lopen beide vooruit op hun interpretatie. Zij zijn voorlopig zonder inhoud. Het wachten is op de mythe die hen bezwangert met betekenis.” Dat gaat m.i. zelfs duurzaam voor Metapatroon op, nota bene als ‘taal’ voor veranderlijke ordening van betekenisvariëteit. Omdat de taal geen a priori eigenschappen oplegt, laat staan uniforme, kunnen verschillende betrokkenen elkaar

hoort er dus een metatheorie bij. Die heet subjectief situationisme (Wisse, 2002, 2003b). De vraag is dan, zoals Gropius suggereert, of Metapatroon bruikbaar is voor willekeurige ontwerpopgaven. Zoiets als een contrapunt werkt inderdaad. Onder de noemer van context zijn relevante betekenisverschillen geordend, terwijl een zgn interdependente identiteit hun samenhang borgt (Wisse, 2007). Die samenhang blijft door-de-schalen-heen geldig. Variabele tijdrepresentatie maakt verschillen en hun samenhang veranderlijk. Metapatroon voldoet helemaal aan het criterium van Gropius.³⁶

Wir [müssen] die Absicht [...] verfolgen, allmählich einen variablen Typ zu entwickeln, dessen wiederholte Anwendung [...] ein harmonisches Gepräge geben würde.

[Es] kommt [...] darauf an, unsere Fähigkeit zu elastischem Wachstum zu entwickeln, das den sich verändernden Lebensbedingungen gerecht wird[.]

Wir fordern heute, daß [die] Auffassung biegsam genug sein muß, um einen Rahmen zu schaffen, der die dynamischen Züge unseres modernen Lebens zu absorbieren vermag.

Zijn taal-en-methode-en-paradigma van Metapatroon enzovoort ook voor iedereen begrijpelijk? Ik neem aan, dat Gropius ermee bedoelt dat opgeleide professionals ermee aan de slag kunnen. Zijn eigen antwoord luidt, dat daarvoor een nieuwe generatie architecten opgeleid moet worden. Daar sluit ik me voor informatiekundig ontwerpen op reële stelselschaal bij aan, het is niet anders. Evenals Gropius vind ik daarvoor een aangepaste opzet van de opleiding tot professionele ontwerper nodig.³⁷ Als een gunstig verschil zie ik, dat met Metapatroon de vormtaal voor de stelselmatige opgaven reeds beschikbaar is.³⁸

met hun bijbehorend gevarieerde eigenschappen 'ontmoeten.' Lomas wijst op het gevaar (p. 145) "te geloven dat [het] vermogen om te helpen in [kennis] van een techniek ligt[.]" Zo "plaatst de therapeut de patient in een passieve positie en reduceert hij de eigen bijdrage van de patient tot een minimum. Het is dan vooral te verwachten dat hij van de veronderstelling zal uitgaan, dat vanwege zijn technisch meesterschap zijn eigen bekijken van de interactie juist, en dat van de patient verkeerd is. Dit verklaart waarom er zo'n nadruk op de 'weerstand' van de patient tegen de interpretaties gelegd wordt. Het begrip weerstand is gebaseerd op het geloof dat de interpretaties van de psychoanalyticus juist zijn[.]"

³⁶ Gropius. De drie aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 66, p. 76 en p. 77.

³⁷ Lomas (p. 54): "Wanneer erkend wordt dat gewone menselijke kwaliteiten van groot belang in de [informatiekundige ontwerp]praktijk zijn, en de voor het merendeel irrelevante kwalificaties die op het ogenblik verlangd worden van mensen die zich op dit gebied bekwamen willen, tot normale proporties teruggebracht worden, dan zullen waarschijnlijk veel mensen er zich toe aangetrokken voelen." In Lomas' originele passage staat "psychiatrische praktijk." Hij vervolgt: "[H]et zou een training van geheel verschillende aard zijn dan die nu gegeven wordt en één waarin academische kwalificaties geen rol zouden hoeven spelen."

³⁸ Gropius, p. 64.

[E]s muß ein neuer Weg gefunden werden, um die großen Veränderungen unserer Zeit auch in der Architektur zum Ausdruck zu bringen.

Nogmaals, die weg is qua vormtaal aangelegd voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal. Desondanks maakt echter niemand er vooralsnog gebruik van. Dat ligt m.i. aan het nieuwe paradigma, waarnaar de wissel noodzakelijk is. Verlichte uitzonderingen hier en nu daargelaten, dat lukt leden van een nieuwe generatie altijd pas structureel.³⁹

Es ist wichtiger, eine Methode des Denkens, als bloße Fertigkeiten zu lehren.

Zodra àleren komt kijken bij áánleren, blijkt onderwijzen respectievelijk leren moeilijk, zo niet onmogelijk.⁴⁰ Wie Metapatroon in eerste aanleg als stelseltaal beschouwt in de beperkte zin van modelleernotatie, zeg ook maar als een nogal elementair middel, moet het **doel** blijven beseffen dat het dient.⁴¹

[E]ine [...] Sprache, aus alten und neuen Erkenntnisse der Wissenschaft stammend, kontrolliert den schöpferische Akt. Sie ist gleichzeitig gemeinsamer Schlüssel zum Verständnis für die künstlerische Botschaft und für die Umwandlung ihres paradoxen Inhalts in sichtbare Ausdrucksformen.

Het potentieel van Metapatroon voor modellering van reële betekenisvariëteit èn –samenhang door-de-schalen-heen is wezenlijk, want⁴²

nur dann wird die Totalität des Gesamtaspekts in der Vorstellung [...] einen Sinn ergeben.

Metapatroon instrumenteert respect voor reële verschillen.⁴³

Das Eingreifen darf [...] nie zur Zerstörung individueller Vielfalt führen, sondern muß sie vielmehr befördern.

³⁹ Ibid, p. 45.

⁴⁰ Lomas (p. 151): “Ik zou het liever anders stellen: het kost de meeste psychoanalytici tien jaar om het zelfvertrouwen te winnen dat nodig is om van een technische benadering af te komen waaraan zij beter nooit hadden moeten beginnen.” Dat is voor informatiekundige ontwerpers principieel niet anders.

⁴¹ Gropius, pp. 47-48.

⁴² Ibid, p. 45.

⁴³ Ibid, p. 130.

6. Informatieverkeer op maatschappelijke schaal

Er is één werkelijkheid. Wat doorgaans gebouwde omgeving heet, is daarvan dus geen apart onderdeel. De aanduiding helpt om er bepaalde aspecten aan te herkennen en als zodanig te benadrukken. De keerzijde is natuurlijk, dat andere aspecten inclusief samenhang ermee juist aan aandacht dreigen te ontsnappen.

Een vergelijkbaar contraproductieve verdeling gebeurt vaak onder de noemer van digitalisering oid. Daarvoor zijn Gropius' aansporingen om integrale oriëntatie te herstellen enzovoort dus onverkort geldig. Ik doe voor citaten de zoveelste greep uit **Architektur**.⁴⁴

Die Lösung jeder Aufgabe [...] muß von einer einheitlichen [...] sozialen Auffassung herkommen.

Nota bene, de opgaven veranderen voortdurend. Daaraan **moeten** consequenties verbonden zijn voor de ontwerpleer (Gropius schrijft: Baukunst).⁴⁵

Ihr neues Leben muß aus dem gewaltigen Wandel auf dem sozialen, technische und ästhetischen Gebiet während der letzten beiden Generationen entspringen.

Is Gropius eigenlijk te optimistisch over hoe inzicht zich ontwikkelt?⁴⁶

Langsam wird es uns klar, daß die soziale Komponente schwerer wiegt als alle technischen, wirtschaftlichen und ästhetischen Probleme, die damit zusammenhängen. Der Schlüssel [...] liegt in unserem Entschluß, das menschliche Element wieder als den dominierenden Faktor anzuerkennen.

Voor (digitale) infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer lijkt het sociale perspectief nog commercieel gestuurd. De beschikbaarheid van algemene(re) voorzieningen is (groten)deels gefinancierd door adverteerders. Feitelijk is dat géén infrastructuur respectievelijk géén sociaal perspectief. Daarvan is (pas) sprake als voorziening voor — de abstractie van — het zgn algemeen belang. Dat is (dus) gestuurd volgens politieke verhoudingen.⁴⁷

Was wir nötig brauchen, ist Solidarität und ein gemeinsames Durchdenken des ganzen Problems.

⁴⁴ Ibid, p. 52.

⁴⁵ Ibid, p. 64.

⁴⁶ Ibid, pp. 65-66.

⁴⁷ Ibid, p. 71.

De vraag is helaas gerechtvaardigd, of de huidige politieke verhoudingen onderdeel van het probleem zijn. Zo ja, dan moeten we het van een wonderbaarlijke positie- plus paradigmawissel à la baron Von Münchhausen hebben. Is politiek strijd van partijbelangen? Of daagt besef, dat óók zulke strijd infrastructuur voor verschillen-in-samenhang vergt, dwz voorzieningen die zonder de abstractie, noem het ook fictie, van het algemeen belang nooit zelfs maar bedàcht kunnen zijn, laat staan beschikbaar voor maatschappelijk verkeer.⁴⁸

Nur eine neue Synthese kann das, was heute ungesunderweise getrennt ist, wieder vereinen.

Hebben we nu ècht Gropius nodig voor een simpel solidariteitslesje?⁴⁹

Wir verletzen die Funktionen der gesamten Gesellschaft, wenn wir auch nur einen ihrer Teile vernachlässigen.

Gropius zou zeker niet verrast zijn over de heersende stagnatie met infrastructuur voor informatieverkeer (Wisse, 2010a).⁵⁰

Der berufsmäßige Planer muß es bei seiner täglichen Arbeit immer wieder erleben, daß die Öffentlichkeit den großen Vorteilen guter Planung gegenüber noch sehr wenig aufgeschlossen ist.

7. Behoudzuchtige banaliteit

In **Architektur** zijn oorspronkelijk aparte teksten gebundeld, ook nogeens verspreid over pakweg drie decennia geschreven met vroeg in die periode Gropius' noodgedwongen emigratie van Duitsland naar de Verenigde Staten. Het is dus allesbehalve vreemd om de auteur in gevarieerde stemmingen te treffen. Een markant verschil herken ik tussen wat ik maar noem propaganda en beklag. Enerzijds hoop, anderzijds teleurstelling.

In 1934 verblijft Gropius bij wijze van tussenstop in Groot-Brittannië. Daar schrijft hij aanvankelijk wervend:⁵¹

⁴⁸ Ibid, 106.

⁴⁹ Ibid, p. 127.

⁵⁰ Ibid, 133.

⁵¹ Ibid, p. 55.

Wir sind heute in der Lage, den Nachweis dafür zu führen, daß sich die Erscheinungsformen der neuen Baukunst folgerichtig und zwangsläufig aus den geistigen, gesellschaftlichen und technischen Voraussetzungen der Zeit logisch entwickelten und nicht etwa modernistischen Marotten einiger neuerungssüchtiger Architekten entsprungen sind.

Dat snappen we nu dus, zo lijkt hij te suggereren. Goed, dan moeten we er ook niet langer moeilijk over doen. Gelukkig, vervolgt Gropius, is het eigenlijk wel klaar. Kortom, zo is het en niet anders. U heeft het slechts te herkennen en dus te ... aanvaarden. Voor de moeite kunt u mij en mijn metgezellen dankbaar zijn.⁵²

Ein Vierteljahrhundert ernster und tiefgreifender Kämpfe war erforderlich, bis die neue Baugestalt entstand, die in ihrer Struktur so zahlreiche grundlegende Änderungen gegenüber der Vergangenheit aufweist.

Let op de verleden tijd in zijn verhaal.⁵³

[D]iese Entwicklung stieß auf Hindernisse: auf verwirrende Manifeste, Theorien und Dogmen, auf technische Schwierigkeiten [...] und auf die Gefahren formalistischer Spielerei.

Maar zijn dergelijke moeilijkheden werkelijk domweg verdwenen, of door inzet overwonnen? Samenhangende vernieuwing blijkt toch lastiger. Inderdaad,⁵⁴

Nachahmung, Snobismus und Mittelmäßigkeit verfälschten die tiefen und weitgreifenden Absichten der Erneuerung, die ja auf Wahrhaftigkeit und Vereinfachung gegründet waren.

Dat is volgens Gropius helaas allemaal nog van kracht. Want in de zin die onmiddellijk erop volgt, schakelt hij voor de werkwoordsvorm over op de tegenwoordige tijd.⁵⁵

Falsch geprägte Schlagworte [...] haben die Betrachtung der modernen Baukunst auf äußerliche Nebenwege abgelenkt.

Zo letterlijk mogelijk gelezen kan deze zin betekenen, dat Gropius zich beklagt over gebrek aan waardering voor reële resultaten. Of bedoelt hij ermee, dat mensen de voortbrenging van dergelijke

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

resultaten belemmeren, dwz die resultaten zijn er feitelijk nog niet of nauwelijks, omdat ze onvoldoende open staan voor de moderne bouwkunst? In elk geval komt hij in één moeite door met het verwijt⁵⁶

der Unkenntnis der wahren Beweggründe seiner Initiatoren und der verhängnisvollen Sucht der Oberflächlichen, die Erscheinungen in einem isolierten Bezirk abzuschließen, anstatt die Gegensätze zu verbinden.

Dat klinkt zeker niet als viering van succes. Bijvoorbeeld in 1949 uit hij zich eveneens kritisch.⁵⁷

Es ist ein Anachronismus, die [...] Funktionen mit den neuesten technischen Mitteln zu erfüllen, sich aber zum Ausdruck der geistigen Funktionen historische Attrappen zu borgen. Solch ein Versuch heißt die Baukunst mit angewandter Archäologie zu verwechseln. Organisch wachsende Baukunst verlangt dagegen ständige Erneuerung.

Klopt, dat is ook zeer herkenbaar aan allerlei toepassing van digitale informatie- en communicatietechnologieën. Daartegen helpt “eine Methode des Denkens” met passende variëteit pas ècht.

Wie bedoelt Gropius met “wij”?⁵⁸

Wir wissen heute, daß der Versuch Standardformen der Vergangenheit nachzuahmen, sinnlos ist, daß unsere fixe Idee, neue Gebäude müßten sich stets bereits bestehenden in Stil angleichen, eine bedauerliche Schwäche unserer Zeit offenbart, ja ein schweigendes Eingeständnis geistigen Bankrotts ist, das in der Vergangenheit kein Beispiel hat.

Gebruikt Gropius “wij” wellicht als stijlfiguur, te weten om op een vriendelijke manier te zeggen dat “jullie” eindelijk eens moeten ophouden met steriele, achterhaalde imitatie?⁵⁹

[Es] erscheint [...] ratsam, unsere Grundprinzipien neu zu überdenken. Einige beunruhigende Tatsachen, die sich nicht länger übersehen lassen, machen eine Revision notwendig.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid, p. 62.

⁵⁸ Ibid, p. 67.

⁵⁹ Ibid.

Natuurlijk verstrekt Gropius méér dan een vrijblijvend advies. Hij bestempelt heroriëntatie als noodzaak. Voor informatiekundige ontwerpleer vind ik eveneens noodzaak dringend. De oproep door Gropius is m.i. daarom onverminderd geldig.

8. Nieuw is kwalitatief

Waarop Gropius mikt, nogmaals, betreft met voorrang onze houding.⁶⁰

[D]ie Durchführung einer neuen Idee hängt ja vor allem von einer veränderten Haltung dem ganzen Problem gegenüber ab.

Het is wezenlijk om⁶¹

die individuelle Einheit immer als Teil eines Ganzen zu sehen.

Die Überzeugung, daß dieser Gedanke der Einheit über alle Teilprobleme gestellt werden müsse, [muß] unsere Haltung und unseren Glauben [bestimmen].

Daarom, in plaats van⁶²

das lebendige Leben einzuengen und in willkürliche Bahnen zu zwingen[,]

ontwikkelden⁶³

[d]ie Pioniere der neuen Bewegung [...] im Gegensatz hierzu eine andere Methode [um] das Problem der »Gestaltung fürs Leben« anzufassen.

Nadrukkelijk legt Gropius verband met passende ontwerptaal.⁶⁴

Wir wissen, daß [der Architekt] mit solcher Absicht scheitern würde, wenn er sich der alten Ausdrucksmittel bediente.

⁶⁰ Ibid, p. 75.

⁶¹ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 78 en p.82.

⁶² Ibid, p. 78.

⁶³ Ibid.

Anders ontbreekt een middel om⁶⁵

die vielseitigen Problemen, vor die [wir uns] gestellt [sehen], in ein Gesamtbild einzuordnen.

Maar de stelselmatige houding is moeilijk.⁶⁶

Ein [...] Faktor, der zur Verwirrung [...] beiträgt, ist das Auftauchen von Renegaten[.]

Ik vrees dat Gropius met de aanduiding van afvalligen nog te optimistisch is. Want voordat iemand ergens vanaf kan vallen, moet hij er reeds ‘op’ hebben gestaan. Zo ver zijn de mensen waarop Gropius doelt, echter nooit gekomen. Het is blijkbaar zo,⁶⁷

daß sich viele Menschen dieser wichtigen Beziehung nicht bewußt sind[.]

In de woorden van Gropius:⁶⁸

Viele unter uns leben noch ahnungslos in der statisch-dreidimensionalen Welt Newtons, die aber für unsere heutige Erkenntnis längst unzulänglich geworden ist.

De redenen die hij voor de verwarring vermeldt, acht ik daarom wèl toepasselijk. Zij slagen er niet in,⁶⁹

weil sie nicht die Kraft und Ausdauer besitzen, eine Verjüngung von der Wurzel her wirklich durchzuführen.

Stellig geldt eveneens voor dynamiek door digitale technologieën, dat⁷⁰

die gewaltige Umstellung [...] die Menschheit [...] so absorbiert, daß [es ihr noch nicht möglich ist] zu den eigentlichen Gestaltungsfragen vorzudringen.

Dies ist nicht die Schuld des einzelnen, sondern offenbar ein Resultat der veränderten Struktur unseres Daseins.

⁶⁴ Ibid, p. 77.

⁶⁵ Ibid, p. 82.

⁶⁶ Ibid, p. 79.

⁶⁷ Ibid, p. 35.

⁶⁸ Ibid, p. 36.

⁶⁹ Ibid, p. 79.

⁷⁰ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 56 en p. 41.

Kortom, wees realistisch en zoek het vooral bij jonge mensen. Help ze om⁷¹

wieder eine umfassende Vorstellung von der Einheit dieser Welt, die wir auseinandergenommen hatten, zu gewinnen[.]

[D]ie Hauptbetonung [liegt] auf dem schöpferischen Faktor. Das bedeutet, daß es in der Erziehung zum schöpferischen Architekten mehr auf das Suchen als auf das Untersuchen ankommt. [... E]in solches Programm [wird] unsere zukünftigen Architekten von Beobachtung zu Entdeckung, von Entdeckung zu Erfindung und schließlich zu intuitiver künstlerischer Gestaltung unserer Umwelt führen[.]

Intussen zijn het niet zozeer afvallige ontwerpers, die problemen bezorgen. Dat zijn veeleer de »Pseudo-Entwerfer«.⁷² Zij herkennen niet of nauwelijks de stelselmatigheid van veranderingen. Zij sorteren dus verwarring met een houding die aangepast lijkt.⁷³

Sie hoffen, Beliebtheit für die moderne Architektur dadurch schneller zu gewinnen, daß sie sie mit den Moden und Stilelementen der Vergangenheit »beleben«. Diese Ungeduld und Unfähigkeit, dem Ziel auf legitime Weise näherzukommen, beschwört immer neue »-ismen« herauf, anstatt daß neue Lebensformen ihre echte Gestalt finden.

(Juist) moderne opdrachtgevers blijken vaak niet in staat door de oppervlakkigheid héén te prikken.⁷⁴ Zo blijven we veroordeeld om⁷⁵

beziungslose Teilverbesserungen unorganisch nebeneinanderzusetzen.

Het is gelet op Gropius' nadruk, m.i. terecht, op samenhang zelfs maar de vraag of gedeeltelijke verbetering niet tegenstrijdig is. Mijn oordeel luidt dat geïsoleerde oplossingen voor samenhangende problemen altijd slechter uitpakken. Daarover is discussie echter gauw problematisch, omdat argumentatie vóór samenhang gauw onbegrepen blijft.⁷⁶

⁷¹ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op p. 129 en p. 54.

⁷² Ibid, p. 80.

⁷³ Ibid, pp. 79-80. Ook Lomas herkent de remmende werking door (p. 151) "bevindingen in de aanvaarde [...] traditie weer te geven. Dit heeft er misschien toe bijgedragen [...] een wijd beroepspubliek [te winnen], maar het is ten koste van veel gegaan."

⁷⁴ Beljon (pp. 157-158): "Wat onze tijd nodig heeft, zijn de onzichtbare dichters die in colbert en met bolhoed als een vijfde colonne van de schoonheid openbare diensten en regeringsinstanties penetreren en die de commercie en de industrie naar hun hand zetten. Niet in hun eigen belang, maar in dat van de schoonheid en de leefbaarheid van onze planeet. Het is een harde waarheid: schoonheid op grote schaal is in de toekomst niet mogelijk zonder de centen van de belastingbetaler en zonder de macht van de ambtenaar."

⁷⁵ Gropius, p 134.

⁷⁶ Ibid, p. 45.

Denn nur derjenige, der eine Denkmethode wirklich erfaßt hat, wird [...] in der Lage sein, sie mit anderen zu vergleichen und sich dann auf intelligente Weise Elemente für seine eigene schöpferischen Versuche daraus zu wählen.

Dat is inderdaad, wat vooralsnog ook met Metapatroon gebeurt. Er zijn weliswaar mensen die er wel iets in ‘zien,’ maar niet de moeite nemen zich te verdiepen in de onlosmakelijke “Denkmethode.” Het effect is ronduit averechts. Ook met Gropius’ frustratie sympathiseer ik sterk.⁷⁷

[J]edermann sollte aus Erfahrung wissen, daß niemand in der Lage ist, Leistungen auf irgendeinem Gebiet anzuerkennen, wenn er sich nicht selbst irgendwann einmal bis zu einem gewissen Grad mit den Problemen und Schwierigkeiten dieses Gebiets beschäftigt hat.

Voor Gropius is het Bauhaus een poging om die impasse te helpen doorbreken. Daarvoor verbindt hij consequenties aan wat hij beschouwt als kwalitatieve veranderingen. In menig opzicht betekent industrialisatie een nieuw tijdperk, zoals dat nu alweer anders nieuw is met digitale technologieën. Dus,⁷⁸

Regeln für die [...] Gestaltung [...] müssen für jede Epoche erst aus neuer schöpferische Arbeit gewonnen werden.

9. Curriculum en didaktiek

Gropius vindt⁷⁹

praktische Erfahrung [...] das sicherste Mittel, eine Synthese aller Faktoren des Gefühls und des Intellekts in der Vorstellung [...] zu befördern.

Hij ziet⁸⁰

[r]ichtige Verbindung von wissenschaftlicher und praktischer Ausbildung [als] ein kritisches Problem in unserem Erziehungssystem.

⁷⁷ Ibid, pp. 40-41.

⁷⁸ Ibid, p. 50.

⁷⁹ Ibid, p. 46.

⁸⁰ Ibid.

Daarbij verandert wat telt als relevante houding, kennis en vaardigheden.⁸¹

Der Konzeption [des] Lehrplans ging eine Analyse der Verhältnisse unseres [...] Zeitalters und seiner Grundströmungen voraus.

Uit principiële veranderlijkheid volgt uiteraard dat het curriculum onderhouden moet blijven. Het concentrische leerproces verklaart Gropius als volgt:⁸²

[Wer] vom Ganzen ins Detail geht, nicht aber umgekehrt, wird [...] alle weiteren Einzelheiten mühelos aufnehmen und sie dort einordnen, wohin sie gehören.

Dat proces heeft tijd nodig.⁸³

Eine solche Lehrmethode kann den Studenten zu einer schöpferischen Haltung bringen, die es ihm ermöglicht, gleichzeitig Form, Konstruktion, Wirtschaftlichkeit und sozialen Zweck jeder gestellten Aufgabe in Einklang zu bringen. So selbstverständlich diese Forderung theoretisch gesehen zu sein scheint, so hat doch die Praxis gezeigt, daß es Jahre dauert, bis der Studierende so weit ist, daß er gleichzeitig alle diese Faktoren als eine untrennbare, organische Einheit sieht.

Fähigkeit zu richtiger Unterscheidung kultureller Werte kann sich natürlich nur durch eine ständig sich verfeinernde Erziehung entwickeln.

Daarbij⁸⁴

ist jeder Versuch eines Erziehers, seine eigenen Sinneswahrnehmungen auf seine Schüler zu projizieren, nichtig.

Dat is domweg verkeerd, stelt Gropius consequent in het licht van principiële veranderlijkheid.⁸⁵

Es führt nur zu unselbständiger Imitation.

⁸¹ Ibid, p. 17.

⁸² Ibid, p. 45.

⁸³ Ibid. De twee aangehaalde passages staan achtereenvolgens op pp. 45-46 en p. 12.

⁸⁴ Ibid, p. 28.

⁸⁵ Ibid.

En klakkeloze navolging is nu nèt strijdig met de werkelijke ontwerpogaven.⁸⁶ Ook jonge mensen blijken overigens dikwijls e.e.a. te moeten afleren om⁸⁷

eine geistige Frische und Unmittelbarkeit, die unbeirrt bleiben muß von der wahllosen Anhäufung unzusammenhängender Wissensbrocken

te bereiken.⁸⁸

Die Anfangsaufgabe des Erziehers sollte daher darin bestehen, seinen Schüler aus dem Zustand intellektueller Verstopfung zu befreien und ihn zu ermutigen, seinem unterbewußten Empfinden mehr Raum zu geben. Er muß sozusagen versuchen, den Stand der unvoreingenommenen Empfänglichkeit des Kindes wiederherzustellen, und ihn dann anleiten, auszurotten, was an zähen Vorurteilen und Rückfällen in imitative Neigungen sich noch vorfindet, damit er durch eigene Beobachtung und praktische Versuche zur Kenntnis einer objektiven Gesetzmäßigkeit des Ausdrucks gelangen kann.

Met objectieve wetmatigheid ontkent Gropius **niet** de subjectiviteit van de ontwerper, integendeel. Wat hij bedoelt zijn⁸⁹

Elemente einer Formsprache, die der Entwerfer kennen muß[.]

Voor informatiekundig ontwerp(en) op stelselschaal is Metapatroon zo'n vormtaal. Die taal kent als grondslag zelfs expliciet **subjectief** situationisme. Zo is Metapatroon bij uitstek geschikt voor — oefeningen met — alsmar ruimere opgaven, dwz door-de-schalen-heen. Zelfs akelig actueel is Gropius' analyse, dat⁹⁰

[u]nser ganzes Erziehungssystem [...] darauf ab[zielt], den Menschen so rasch wie möglich für spezialisierte Arbeit auszubilden. [...] Das Kind] wird [...] auf einen einzigen Sektor seines Lebens beschränkt, und so verliert es immer mehr sein angeborenes Gefühl für die Gänze des Lebens.

Maar zonder de⁹¹

⁸⁶ Beljon (p. 184): "Wij propageren geen vormen en zeker geen epidemieën van bepaalde vormen, maar wij propageren een wijze van denken en voelen, die altijd weer nieuwe vormen voortbrengt." Zie ook Wisse (2001b, 2005).

⁸⁷ Gropius, p. 29.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid, p. 35.

⁹⁰ Ibid, p. 42.

⁹¹ Ibid.

Mut zur Erforschung neuer Gebiete menschlicher Erfahrung

schieten we voor nieuwe opgaven natuurlijk gauw tekort.⁹²

Von Anfang an ist das Verständnis für den organischen Zusammenhang aller Wissens- und Erfahrungsgebiete von größter Wichtigkeit[.]

Ter rechtvaardiging van het Bauhaus stelt Gropius een retorische vraag.⁹³

Sollte man also nicht die Erziehung zur Architektur aus ihrer gegenwärtigen akademischen Bindung befreien?

Een ontwerpschool is een academie voor de toekomst.

⁹² Ibid, p. 45.

⁹³ Ibid, p. 48.

literatuur

- Beljon, J.J., **Bouwmeesters van morgen**, Pantoskoop – Wetenschappelijke Uitgeverij, 1964.
- Dewey, J., **Logic, The Theory of Inquiry**, Holt, Rinehart and Winston, 1938.
- Gropius, W.A.G., **Architektur**, Fischer, 1956; oorspronkelijke editie **The Scope of Total Architecture**, 1955.
- Lomas, P., **De therapeutische ontmoeting**, Boom, 1976; oorspronkelijke editie **True and False Experience**, 1973.
- Menasse, R., **Die Zerstörung der Welt als Wille und Vorstellung**, Suhrkamp, 2006.
- Rogers, E.M., **Diffusion of Innovations**, Free Press, 1962.
- Wick, R.K., **Teaching at the Bauhaus**, Hatje Cantz, 2000; oorspronkelijke editie **Bauhaus Pädagogik**, 1982.
- Wisse, P.E., [Ontwerpschool](#), in: **Informatie Management**, 1997, nr. 5.
- , [Opdrachtkunde](#), in: **Informatie Management**, 1998, nr. 5.
- , **Metapattern: context and time in information models**, Addison-Wesley, 2001 (a).
- , [Architectuurcriterium](#), in: **Stijlbreek in bestuur**, Information Dynamics, 2001 (b).
- , [Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism](#), Information Dynamics, 2002.
- , [Nieuw! De informatietherapeut](#), 2003 (a).
- , [Information metatheory](#), in: **PrimaVera**, working paper 2003-12, Universiteit van Amsterdam, 2003 (b).
- , [Architectuurprincipes](#), 2005.
- , [Ontology for interdependency: steps to an ecology of information management](#), in: **PrimaVera**, working paper 2007-05, Universiteit van Amsterdam, 2007.
- , [Infrastructuur op een briefje](#), in: **PrimaVera**, working paper 2010-04, Universiteit van Amsterdam, 2010 (a).
- , [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#), Information Dynamics, voortschrijdende inhoud, vanaf 2010 (b).